

MAGDALENA KORYGA

POLSKIE EDYCJE ZBIORÓW BAŚNI BRACI GRIMM

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest prześledzenie losów wydawniczych baśni zebranych przez braci Grimm na polskim rynku wydawniczym. *Baśnie* mają ugruntowaną pozycję na polskim rynku wydawniczym. Pierwszy raz zostały wydane w 1895 roku, a do roku 2013 ukazało się aż 135 różnych edycji. W swoim repertuarze mają je aż 43 polskie wydawnictwa.

Opracowanie powstało na podstawie bazy danych zawierającej opisy bibliograficzne wszystkich wydań zbiorów baśni braci Grimm, jakie ukazały się w Polsce. Do stworzenia bazy wykorzystano różne źródła bibliograficzne: *Bibliografię literatury dla dzieci i młodzieży - wiek XIX: literatura polska i przekłady* autorstwa Elżbiety Boczar, *Bibliografię literatury dla dzieci i młodzieży 1901-1917* pod redakcją Aliny Grefkowicz, *Bibliografię literatury dla dzieci i młodzieży 1918-1939* pod redakcją Bogumiły Krassowskiej i Aliny Grefkowicz, *Bibliografię literatury dla dzieci 1945-1960: przekłady, adaptacje* w opracowaniu Aliny Łasiwieckiej i Felicji Neubert oraz *Przewodnik Bibliograficzny*. Skorzystano także ze źródeł elektronicznych baz Biblioteki Narodowej oraz katalogu Biblioteki Jagiellońskiej.

ZBIÓR KINDER- UND HAUSMÄRCHEN – JEGO POWSTANIE ORAZ CECHY

Zbiór *Kinder- und Hausmärchen*, wszedł do klasyki literatury bajkowej i jest jedną z najczęściej czytanych książek w historii kultury niemieckiej. Jakub i Wilhelm Grimm byli pierwszymi uczonymi, którzy rozpoczęli systematyczne i świadome gromadzenie rozproszonej poezji ludu: bajek, opowiadań, legend, śpiewów ludowych i przysłów¹. Wynikało to z ich poglądu, głoszącego wyższość „poezji naturalnej”, w której widzieli pochodzenie boskie, nadawali jej charakter cudowności, nad „poezją sztuczną”, stworzoną przez człowieka, więc nienaturalną. Ich celem było więc ukazanie autentycznego, prawdziwego dzieła literatury ludowej². Materiał do swojego zbioru baśni gromadzili za pośrednictwem informatorów-bajarzy, kobiet i mężczyzn pochodzących z Hesji i Westfalii, którzy – podobnie jak oni sami – pochodzili z warstw wykształconych, pełnili rolę

¹ G. Cocchiara, *Dzieje folklorystyki w Europie*, Warszawa 1971, s. 251.

² Tamże, s. 250.

pośredników między zbieraczami a ludem³. Wśród osób dostarczających im materiał baśniowy można wymienić Henriette Dorotę Wild, Jeanette i Amalie Hassenpfulg, Dorotę Viehmann, Pawła Wiganda. Bracia Grimm wypracowali własną metodę obróbki zebranych materiałów. Ustny przekaz bajora często nie był zapisywany w całości, gdyż nie zawsze nadążali za tokiem narracji. Materiał notowali szkicowo, a dopiero później go uzupełniali⁴. Formowali go stylistycznie według własnego wyobrażenia, jak powinna wyglądać poezja ludu. Starali się spod szaty słownej i konwencji bajkowej wydobyć rzecz najbardziej istotną i wartą badania: zaczątek mitu, tkwiący w tych opowieściach, który stanowił niegdyś wspólną własność ludzi i dotrwał w bajce do czasów ówczesnych jako wspomnienie dawnych bóstw i bohaterów⁵.

W przedmowie do jednego z wydań możemy przeczytać: „Przekazujemy istotę bajek tak jak ją otrzymaliśmy. Jednakowoż łatwo pojąć, że sposób wyrażania się i opowiadania szczegółów pochodzi od nas. Mimo to staraliśmy się zachować to wszystko, co uważaliśmy za charakterystyczne, także można uznać, iż oddajemy ten zbiór w jego postaci prawdziwej i naturalnej”⁶. Grimmowie ingerowali więc w tekst baśni, wygładzali go, dodawali psychologiczną motywację bohaterów, dbali by akcja toczyła się logicznie i bez zakłóceń. Wygładzanie tekstu polegało na usunięciu elementów obsceniczych. XIX-wieczna obyczajowość nakazywała pomijać niektóre sfery ludzkich przeżyć. Cała strefa erotyki traktowana była powściągliwie przez wykorzystanie kodu określeń umownych i symboli⁷.

Aby utrzymać pokrewieństwo z oryginałem ludowym, stosowali prosty, bezpretensjonalny język, umiejętnie wprowadzali dialogi, pozostawiając nietknięte przysłowia i formuły bajkowe⁸. Odmienne było spojrzenie braci na wprowadzane zmiany. Jakuba bardziej interesowała treść baśni, jej fabuła, a Wilhelm starał się je także literacko upiększyć, nadać im własny baśniowy styl⁹. Grimmowie, aby przekazać najwierniej treść baśni, uciekali się czasem to tworzenia kompilacji. Miało to na celu odtworzenie wersji w ich mniemaniu prawidłowej. Gdy odnajdywali dwa warianty baśni, łączyli je w jeden. Tak stało się w przypadku baśni o Czerwonym Kapturku. Jeden wariant kończył się pożarciem przez wilka

³ *Bracia Grimm - życie i twórczość : Wystawa Muzeum Braci Grimm z Kassel w Bibliotece Jagiellońskiej, Kraków 16.XI.-30.IX.2006*, Kassel 2006, s. 9.

⁴ H. Kapeluś, *Posłowie*, [w:] *Baśnie braci Grimm*, Warszawa 1989, s. 386.

⁵ Tamże, s. 389.

⁶ G. Cocchiara, dz. cyt., s. 251-252.

⁷ H. Kapeluś, dz. cyt., s. 390.

⁸ Tamże, s. 389.

⁹ G. Cocchiara, dz. cyt., s. 249-250.

babci i wnuczki, drugi zaś miał szczęśliwe zakończenie. Do wariantu pierwszego dołączyli *happy and* z drugiego.

Pierwszy tom *Kinder- und Hausmärchen* został wydany w 1812 roku. Zawierał 86 baśni, a drugi, wydany w 1815 roku – 70 tekstów. W roku 1819 ukazało się drugie wydanie, rozszerzone do łącznie 170 baśni. W 1822 roku ukazał się również tom komentarzy do wydanych uprzednio dwóch tomów tekstów. Zawierał on całą wiedzę braci na temat bajki. Obejmował rozważania dotyczące nowelistyki francuskiej, włoskiej, omówione zostały baśniowe wątki arabskie, hinduskie, germańskie. Znajdowały się w nim również definicje poszczególnych gatunków, jak: baśń, bajka, mit, podanie. Ponadto zawierał rozważania na temat naukowej wartości tradycji oraz prezentował zestaw krytycznej literatury bajkoznawczej narodów europejskich. Przeznaczony był głównie dla badaczy, dlatego też znajdowały się w nim wyciągi z pięćdziesięciu bajek Basilego z *Pentamerona*, by umożliwić prace porównawcze. Następne wydania duże (*Große Ausgabe*) wychodziły w latach 1837, 1840, 1843, 1850 i 1857. Każde z nich było zmieniane i uzupełniane. W ostatniej, wydanej za życia braci Grimm edycji znalazło się 200 numerowanych baśni i 11 legend. Wydaniom tym towarzyszyły tak zwane wydania małe (*Kleine Ausgabe*), zawierały one 50 bajek i były przeznaczone dla dzieci. Młodszy brat zbieraczy, Ludwik Emil Grimm, wykonał do nich ilustracje. W swoich rysunkach stosował symbolikę chrześcijańską, np. matkę chrzestną Kopciuszka przedstawił jako anioła, a na stoliku nocnym babci Czerwonego Kapturka umieścił *Biblię*. Łącznie za życia braci ukazało się siedemnaście wydań – 7 dużych i 10 małych¹⁰.

Baśnie zebrane i opracowane przez Jakuba i Wilhelma Grimma są typowymi baśniami ludowymi. Na ich powstanie miały duży wpływ romantyczne poglądy na literaturę ludową, których twórcami i zwolennikami byli Grimmowie. Baśń uważali za gatunek archaiczny, w którym zawierają się echa wierzeń i mitów ludów pierwotnych. Do czasów im współczesnych dotarła ona w kulturze oralnej przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Dlatego też zbierali baśnie wśród ludu i starali się zachować w swoim opracowaniu wszystkie cechy charakterystyczne dla kultury ludowej. W zbiorze braci Grimm znajdują się baśnie reprezentujące pod względem treści i formy wszystkie gatunki występujące w kulturze ludowej: baśnie czarodziejskie, zwierzęce, przypowieści, legendy¹¹. Cechują je wszystkie typowe wyznaczniki gatunku: zanikanie granic między światem realnym a światem

¹⁰ D. Simonides, *Jakub i Wilhelm Grimmowie a folklor polski*, [w:] *Bracia Grimm i folklor narodów słowiańskich: materiały z międzynarodowej konferencji*, red. J. Śliziński, Wrocław 1989, s. 28.

¹¹ G. Leszczyński; B. Tylicka, *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, Wrocław 2002, s. 30.

magicznym, cudowność, wiara w ingerencję mocy nadprzyrodzonych, antropomorficzna wizja przyrody. Konstrukcja zdarzeń jest nieskomplikowana, a czas i miejsce akcji nie są określone. W baśniach ludowych postacie są jednoznaczne – dobre lub złe, a bohaterowie pełnią określone funkcje, które – jeśli zostaną zakłócone – mogą wywołać złe skutki. Schemat kompozycyjny opiera się na tryumfie dobra nad złem, przekazywane są w nich niepisane prawdy moralne i ideały sprawiedliwego zachowania. Charakterystyczny jest również język baśni. Można odnaleźć w niej zwroty ludowe, porównania i przysłowia.

Do cech przypisywanych baśniom zebranych przez Jakuba i Wilhelma Grimma należą okrucieństwo oraz występowanie elementów strachu i grozy. Rzeczywiście przykładów okrutnych kar jest wiele – macocha królowy Śnieżki musiała tańczyć w rozżarzonych pantofelkach, póki nie padnie martwa; służąca za zdradę pani zostaje zamknięta nago w beczce nabijanej gwoździami i włączonej przez rozpędzone konie; ojciec dwunastu synów, pragnąc córki, chce ich wymordować; gołębie wydziobują oczy przyrodnim siostrą Kopciuszka¹². Występowanie tak strasznych elementów jest szokujące dla współczesnego czytelnika. Jednak w wieku XIX strach i groza były uznane za środek wychowawczy i dość często stosowane nawet w literaturze dla dzieci. Szczególne nagromadzenie w baśniach okrutnych elementów wiąże się z ich ludowym rodowodem. Operowanie przejawskrawionymi karami miało na celu spotęgowanie przesłania, że za złe zachowanie kara będzie okrutna. Chociaż Jakub i Wilhelm Grimmowie chcieli jak najwierniej odtworzyć baśnie ludowe, uciekali się do opracowania literackiego. Szczególnie Wilhelm starał się nadać baśniom poetyckie piękno. Wiadomo, że Grimmowie usunęli z zebranych przez siebie tekstów wszystkie wątki obsceniczne oraz nieprzyzwoite, bo tak nakazywała ówczesna obyczajowość¹³. Nasuwa się pytanie, dlaczego więc nie złagodzili okrutnego charakteru baśni. Odpowiedzią na nie może być pogląd Jakuba, który uważał, że nie istnieje potrzeba osobnego piśmiennictwa dla małego odbiorcy: „Czyż w ogóle należy tworzyć specjalnie dla dzieci? To, co posiadamy w zakresie ogólnych tradycyjnych nauk i wzorców, dotyczy równie dobrze i starych i młodych, a czego nie zdołają na razie pojąć, od tego ich umysł się odwróci, by dopiero kiedyś zrozumieć”¹⁴.

¹² S. Wortman, *Baśń w literaturze i życiu dziecka: co i jak opowiadać?*, Warszawa 1958, s. 52.

¹³ H. Kapełuś, dz. cyt., s. 391, 397.

¹⁴ Tamże, s. 392.

POLSKIE WYDANIA BAŚNI OD 1895 DO 2013 ROKU

Polskie wydania baśni braci Grimm zostały zbadane za pomocą metody bibliograficznej. Stworzono spis wszystkich edycji, który następnie był analizowany pod kątem różnych kryteriów, między innymi wydawnictw, tłumaczeń czy szaty zewnętrznej wydań. Ta część artykułu prezentuje wyniki badań. W Polsce recepcja baśni Grimmów sięga drugiej połowy XIX wieku. Pierwszymi utworami, które ukazały się na naszym rynku wydawniczym były pojedyncze baśnie, jak na przykład pochodząca z 1868 roku pozycja *Kopciuszek dla grzecznych dzieci*. Można jednak przyjąć, że baśnie Grimmów docierały na ziemię polskie znacznie wcześniej w obiegu ustnym lub przekazach gazetowych¹⁵. Pierwszy zbiór baśni ukazał się w Polsce stosunkowo późno w porównaniu z przekładami na inne języki. Wydanie angielskie i skandynawskie ukazało się w roku 1824, francuskie w 1830, a przekład na język węgierski w 1861 roku¹⁶. Pierwsze polskie wydanie powstało nakładem Gebethnera i Wolffa w Warszawie w 1895 roku pod tytułem *Baśnie dla dzieci i młodzieży*. Opracowała go Cecylia Niewiadomska. Wybór ten zawierał 16 tekstów wraz z ilustracjami. Do roku 1918 na ziemiach polskich ukazało się 8 wydań zbiorów baśni braci Grimm. Ich zestawienie prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Wydania zbiorów baśni braci Grimm w latach 1895-1918

Rok wydania	Wydawnictwo	Tłumaczenie/opracowanie
1895	Gebethner i Wolff	Cecylia Niewiadomska
1896	Gebethner i Wolff	Zofia Antonina Kowerska
1899	J. Deubler	Maria Feldmanowa (pseud. Kreczkowska)
1901	Gebethner i Wolff	Cecylia Niewiadomska
1905	Polskie Towarzystwo Nakładowe	Marya Trawińska
1909	Gebethner i Wolff	Cecylia Niewiadomska
1911	Księgarnia Popularna	Jadwiga Bohuszewicz
1916	Gebethner i Wolff	Cecylia Niewiadomska

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazują dane z tabeli, w tym okresie wydawanie baśni Grimmów zdominowało wydawnictwo Gebethnera i Wolffa. Wznawiano wydanie w opracowaniu Cecylii Niewiadomskiej, skierowane do dzieci, w przeciwieństwie do wydania z tłumaczeniem Zofii Antoniny Kowerskiej, które skupiało się na dokładnym przekładzie baśni zebranych przez

¹⁵ M. Krzysztofiak, *Przekład literacki a translatoologia*, Poznań 1999, s. 151.

¹⁶ H. Kapeluś, dz. cyt., s. 399.

Grimmów i miało służyć przede wszystkim naukowcom. Wzrost czytelnictwa dziecięcego powodował coraz częstsze wydania przekładów baśni, które były dostosowane do poziomu małych odbiorców, takich jak wydany w Wiedniu przez J. Deublera przekład Marii Feldmanowej czy wydany we Lwowie przez Polskie Towarzystwo Nakładowe przekład Marii Trawińskiej z 1905 roku. Zdecydowana większość ukazujących się pozycji była ilustrowana.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w roku 1918 stało się czynnikiem wyzwalającym ogromne zapotrzebowanie na książkę, również tę skierowaną do najmłodszych odbiorców¹⁷. Ponieważ w okresie międzywojennym baśnie Grimmów były już uznawane za część klasyki literatury dziecięcej, doczekały się licznych edycji w Polsce. Z tego okresu pochodzą również sygnały mówiące o uznaniu krytyki i żywym odbiorze baśni Grimmów przez czytelników. Znalazły się nawet na liście utworów szczególnie lubianych przez dzieci, którą opracowała w 1929 roku Janina Wuttkowa, były także zalecane w Katalogu biblioteki wzorcowej dla dzieci i młodzieży z 1927 roku, zestawionym przez Jadwigę Filipowską-Szempińską i Marię Gutry¹⁸. Opublikowano w tym okresie 29 zbiorów baśni braci Grimm w różnych przekładach, opracowaniach i wyborze (tabela 2) oprócz tego ukazało się wiele pojedynczych utworów.

Tabela 2. Wydania zbiorów baśni braci Grimm w latach 1919-1938

Rok Wydania	Wydawnictwo	Tłumaczenie/opracowanie
1920	J. Czarnecki	-
1922	J. Czarnecki	Kazimierz Wroczyński, Jan Lorentowicz
1924	Agrus	Janina Colonna-Walewska
1924	F. Korn	Mieczysław Rościszewski
1924	Wydawnictwo Polskie	Franciszek Mirandola
1925	Kultura i sztuka	Maria Raczyńska
1925	L. Fiszer	Marceli Tarnowski
1927	Księgarnia Popularna	Henryk Rygier
1928	Księgarnia Nakładowa	Janina Collona-Walewska
1929	F. Korn	Mieczysław Rościszewski
1930	L. Fiszer	Marceli Tarnowski
1931	Nowe Wydawnictwo	-
1932	J. Przeworski	Edmund Jezierski
1932	J. Przeworski	-

¹⁷ K. Rzewuski, *Księgoznawstwo*, Warszawa 1991, s. 142.

¹⁸ B. Staniów, *Grimmowie w Polsce. Rekonesans bibliograficzny w 200 lat po Kinder- und Hausmädchen*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*, red. J. Dzieniakowska; M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 54-55.

1932	J. Przeworski	Edmund Jezierski
1932	Księgarnia Popularna	Elwira Korytyńska
1932	Księgarnia Popularna	Elwira Korytyńska
1933	Księgarnia Popularna	Elwira Korytyńska
1934	Sikora	-
1935	Nowe Wydawnictwo	-
1936	Księgarnia Popularna	Elwira Korytyńska
1937	Biblioteka Najciekawszych Powieści i Podróży	Maria Kreczowska
1937	J. Przeworski	Edmund Jezierski
1937	J. Przeworski	Edmund Jezierski
1937	Księgarnia Powszechna	Marceli Tarnowski
1937	Nowe Wydawnictwo	-
1938	J. Przeworski	Irena Tuwim
1938	J. Przeworski	Edmund Jezierski
1938	J. Przeworski	Edmund Jezierski

Źródło: opracowanie własne.

Odzyskanie niepodległości wywołało obfitszą falę komercyjnych wydawnictw dla dzieci, które w różnym stopniu uwzględniały walory oryginału. Do edycji wyróżniających się pozytywnie można zaliczyć wydane w Warszawie w 1922 roku przez J. Czarneckiego *Baśnie* w poprawnym przekładzie Kazimierza Worczyńskiego. Pozycja ta była opatrzona wstępem Jana Lorentowicza, w którym uzasadnił wybór baśni znajdujących się w zbiorze, oraz zawierała ilustracje Anny Gramatyki-Ostrowskiej. Drugą pozycją, na którą warto zwrócić uwagę, jest wydana w 1938 roku w oficynie J. Przeworskiego edycja *Bajek*. Było to wydanie luksusowe, zawierające 84 baśnie w tłumaczeniu Ireny Tuwim z kolorowymi ilustracjami Mariana Walentowicza. Istotne jest również wydanie z 1925 roku opublikowane w oficynie L. Fiszera, w tłumaczeniu Marcelego Tarnowskiego, które to stało się jednym z najpopularniejszych. Przekład Tarnowskiego wznawiany był zarówno w międzywojniu, w latach 1930, 1937, jak i w późniejszych okresach. W okresie międzywojennym ukazywało się również wiele parafraz i opracowań baśni braci Grimm, takich jak na przykład wydawnictwa Księgarni Popularnej. W 1932 roku ukazało się *Dziesięć najpiękniejszych bajek* w wierszowanej przeróbce Elwiry Korytyńskiej z ilustracjami Zofii Szyszko-Bohuszówny. Edycje międzywojenne były w większości ilustrowane, niektóre zbiory ukazywały się w ramach serii np. *Biblioteka Bajek Całego Świata* Księgarni Popularnej czy *Złota Biblioteczka* F. Korna.

Lata okupacji niemieckiej i sowieckiej to okres, kiedy życie literacko-artystyczne zostało zagrożone. Legalna działalność wydawnicza i twórcza zostały w znacznym stopniu ograniczone. Instytucje związane z literaturą, wydawnictwa, stowarzyszenia, szkoły średnie i wyższe zmuszono do zaprzestania działalności. Tylko nieliczne wydawnictwa, jak na przykład Gebethner i Wolff prowadziły działalność wydawniczą legalnie, pod przymusowym nadzorem okupanta. Spowodowało to olbrzymi rozwój podziemnego ruchu wydawniczego, działającego nielegalnie i poza cenzurą¹⁹. Nawet w tym trudnym okresie pojawiały się wydania dzieła braci Grimm. W 1940 roku wydawnictwo Gebethner i Wolff wypuściło na rynek piąte wydanie *Baśni dla dzieci i młodzieży*, a w 1943 nakładem Księgarni Powszechnej ukazały się *Bajki*. Nakładem krakowskiego Wydawnictwa Bajek i Baśni wydawano również pojedyncze teksty.

Po drugiej wojnie światowej rynek wydawniczy w Polsce stał się systemem typowym dla krajów demokracji ludowej. Charakteryzował się centralizacją produkcji wydawniczej i skrajnym uzależnieniem od struktur państwowych, które kontrolowały go za pomocą mechanizmów politycznych (cenzura, odgórne programowanie potrzeb czytelniczych i planów wydawniczych, instytucjonalna kontrola nad wydawnictwami, przydział określonych zadań) oraz ekonomicznych (przydział papieru i kontrola dostępu do maszyn poligraficznych). Państwo prowadziło politykę wydawniczą, traktowaną jako integralna część polityki kulturalnej kraju²⁰. Dodatkowo okres powojenny, kiedy to żywe były jeszcze w pamięci zbiorowej obrazy okrucieństwa hitlerowców, nie sprzyjał publikacji baśni braci Grimm. Krytyka literacka w latach 1945-1949 wytoczyła baśniom swoisty sąd, uważano je za szkodliwe z powodu drastycznych scen, budzących skojarzenia z nazistowską ideologią. Na łamach prasy ukazała się seria artykułów obarczających Grimmów odpowiedzialnością za odwieczne niemieckie okrucieństwo i domagających się usunięcia ich baśni z obiegu czytelniczego w Polsce²¹. Serię krytycznych wypowiedzi zapoczątkowała rozprawa Wiesława Osterlofffa *Jaś i Małgosia (Próba analizy)* opublikowana na łamach „Życia Szkoły” i późniejszy artykuł *Kryminalistyka i bajki Grimma* wydrukowany w „Odrodzeniu”. Do oskarżających o gloryfikowanie przemocy i propagowanie sadyzmu wypowiedzi dołączyły się także Maria Szczepańska i Irena Tomska²². Nie zgadzała się z tymi poglądami Krystyna

¹⁹ K. Rzewuski, dz. cyt., s. 148-149.

²⁰ M. Maryl, *Ruch wydawniczy w PRL* [dok. elektr.]

<http://panoramaliteratury.pl/index.php?action=entry&what=110> [odczyt: 20.03.2014]

²¹ M. Ostasz, *Oblicza powojennej krytyki i literatury dla dzieci i młodzieży 1945-1956*, Kraków 1999, s. 38.

²² R. Waksmund, *Sąd nad baśniami braci Grimm w polskiej krytyce literackiej lat 1945-1949*, „Orbis Linguarum” 1998, vol.10, s. 235-236.

Kuliczowska. W artykule *W obronie Kopciuszka i Królowny Śnieżki* argumentowała, że nie wszystkie wątki opracowane przez braci Grimm posiadają negatywne cechy i nie tylko w ich zbiorze pojawia się motyw okrucieństwa, gdyż jest on także widoczny np. w *Baśniach Tysiąca i Jednej Nocy*. Głos w tej sprawie zabrała również Stefania Wortman, publikując w 1948 roku artykuł *W obronie baśni ludowej*, w którym dowodziła, że okrutna kara za zło jest częścią baśni ludowej, a wyraźne zróżnicowanie dobra i zła służy dzieciom w budowaniu systemu wartości. Pomimo racjonalnych argumentów padających w obronie baśni braci Grimm, zniknęły one na kilka lat z polskiego rynku wydawniczego²³. Pierwszy powojenny zbiór baśni został opublikowany w 1956 roku. Do 1989 roku w Polsce ukazało się 15 wydań, ich zestawienie prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Wydania zbiorów baśni braci Grimm w latach 1956-1989

Rok Wydania	Wydawnictwo	Tłumaczenie/ opracowanie
1956	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1958	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1968	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1971	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1980	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1982	Krajowa Agencja Wydawnicza	-
1982	Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza	Emilia Bielecka, Marceli Tarnowski, Helena Kapeluś
1982	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1984	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1985	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1986	Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza	Emilia Bielecka, Marceli Tarnowski, Helena Kapeluś
1987	Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza	Emilia Bielecka, Marceli Tarnowski, Helena Kapeluś
1988	Nasza Księgarnia	Marceli Tarnowski, Stefania Wortman
1989	Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza	Emilia Bielecka, Marceli Tarnowski, Helena Kapeluś
1989	Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza	Emilia Bielecka, Marceli Tarnowski, Helena Kapeluś

Źródło: opracowanie własne.

²³ Tamże, s. 238-241.

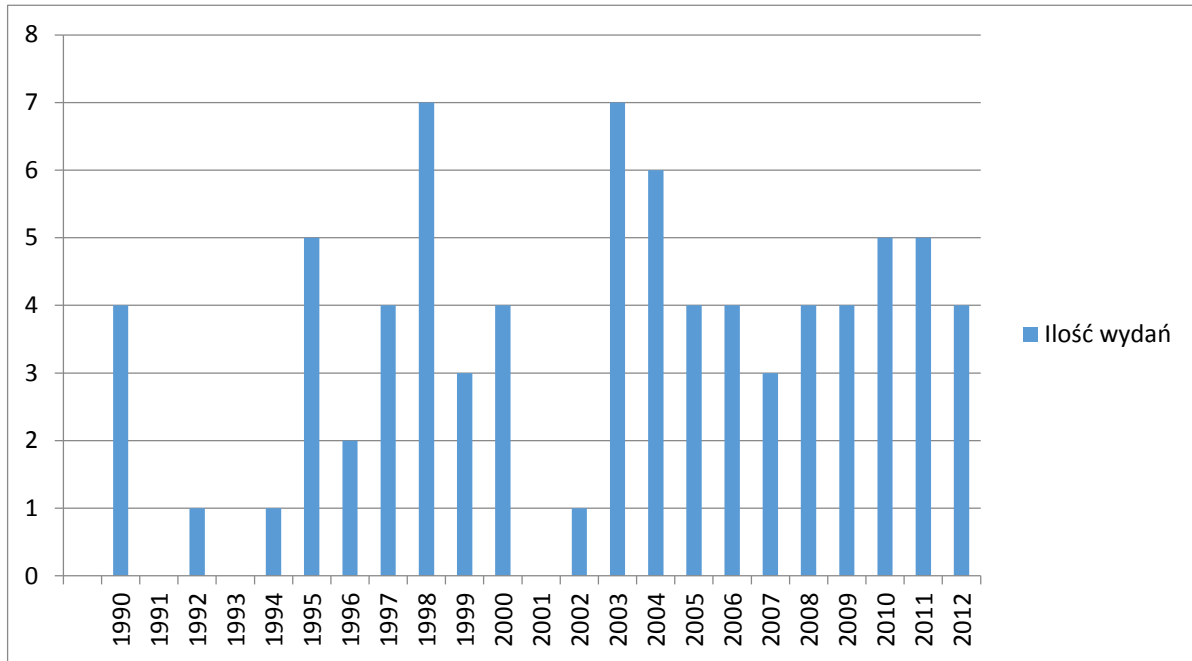
Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli, w okresie 1945-1989 publikowanie baśni Jakuba i Wilhelma Grimmów zdominowały dwa wydawnictwa państwowe: Nasza Księgarnia i Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. Nieprzypadkowo pierwsze wydanie *Baśni* pojawiło się w 1956 roku, gdyż jest to rok „odwilży” w polskim życiu kulturalnym. Wyboru baśni do tej publikacji dokonała Stefania Wortman, sięgnięto do przekładu Marcelego Tarnowskiego, a ilustracje wykonali Bożena Truchanowska i Wiesław Majchrzak. Publikacja opierała się na wydaniu niemieckim z 1954 roku, przybliżono w niej 22 baśnie: *Kopciuszek; Stoliczku nakryj się; Braciszek i siostrzyczka; Czerwony Kapturek; Słomka, węgielek i groch; Paluszek; O wilku i siedmiu Kozłatkach; Sześciu zawsze sobie radę da; Jednooka, Dwuocza, Trójocza; Tańczące krasnoludki; O czterech muzykantach z Bremy; Pani zamieć; Gęsiareczka; Śnieżka; Trzy piórka; Domek w lesie; O dzielnym krawczyku; Bajka o dwóch braciach; Jagódka; Król Drozdobrody; Złota gęś; Dziewica Milena*. To właśnie baśnie z tego wydania najbardziej zadomowiły się w świadomości polskiego czytelnika, gdyż było ono wznawiane jeszcze wiele razy. Publikacja Ludowej Spółdzielni Wydawniczej z 1982 roku była pełną literacką edycją dzieła Grimmów w Polsce. Zawierała 200 baśni, podstawą było niemieckie wydanie z 1975 roku *Kinder- und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm*. Dwutomowe *Baśnie braci Grimm: baśnie domowe i dziecięce zebrane przez braci Grimm* opublikowano w przekładzie Emilii Bieleckiej i Marcelego Tarnowskiego, z posłowiem Heleny Kapełus i ilustracjami Elżbiety Murawskiej. Wybór ten był wznawiany w kolejnych latach – 1986, 1987 i dwukrotnie w 1989. W cieniu dwóch dominujących wydawnictw z repertuarem baśniowym wystąpiła także Krajowa Agencja Wydawnicza, publikując w 1954 roku, w serii Książka od „Kuriera”, *Baśnie* w tłumaczeniu Andrzeja Maciejewskiego.

Po roku 1989 wraz ze zmianą sytuacji politycznej w Polsce, zmienił się także rynek wydawniczy. Wprowadzono gospodarkę wolnorynkową, zniesiono cenzurę, papier przestał być przydzielany centralnie. W kraju pojawiło się wiele nowych wydawnictw, które zaczynały swoją działalność od wydawania klasyki, pozycji, które nie były już objęte majątkowymi prawami autorskimi. Dodatkowo baśnie braci Grimm stały się lekturą uzupełniającą w szkole podstawowej, a od 2002 roku znalazły się w Kanonie Książek dla Dzieci i Młodzieży²⁴. Sprzyja to pojawianiu się na rynku wielu edycji baśni Grimmów. Wykres 1 prezentuje liczbę wydań zbioru baśni w poszczególnych latach. Wynika z niego, że wydawcy często sięgali po utwory Grimmów, rekordowymi latami były 1998 i 2003, kiedy to

²⁴ B. Staniów, dz. cyt., s. 56-58.

ukazało się 7 wydań. Rynek książki po zmianie ustrojowej i wprowadzeniu kapitalizmu nie był stały, w latach 1991, 1993 i 2001 w Polsce nie pojawiły się nowe wydania baśni.

Wykres 1. Ilość wydań zbiorów baśni braci Grimm w latach 1990-2013

Źródło: opracowanie własne.

Wydawnictwa, które publikowały prace niemieckich zbieraczy baśni, wraz z ilością wydań przedstawia tabela 4. Po transformacji firmy, które działały w poprzednim ustroju, próbując odnaleźć się w nowej sytuacji na rynku, wznowiły dawne edycje, tak jak Nasza Księgarnia. Z kolei Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza oprócz wydania starej edycji, proponowała czytelnikom nowe, różniące się wydania – *Baśnie dla najmłodszych* z ilustracjami Mirosława Siary oraz wybór Grzegorza Leszczyńskiego pod tytułem *Baśnie: wybór*. Oba te wydania LSW opublikowała w 1990 roku. Nowopowstałe wydawnictwa wprowadziły do swej oferty zbiory baśni w znanych już wcześniej tłumaczeniach, przede wszystkim Marcelego Tarnowskiego i Emilii Bieleckiej. Takie edycje opublikowały między innymi wydawnictwa: Świat Książki, Elżbieta Jarmołkiewicz, Alfa. Inne zdecydowały się na nowe tłumaczenia, na przykład wydawnictwo Klasyka, Podsiadlik Raniowski i Spółka, Wydawnictwo Jedność czy Media Rodzina. Zdarzały się też przypadki publikacji, będących przekładami z języków innych niż niemiecki. Przekład z języka włoskiego w tłumaczeniu Zofii Pająk wydało Wydawnictwo Jedność w 2009 roku, a w 2013 roku nakładem tej samej firmy wyszedł przekład Szymona Budzowskiego z języka węgierskiego. Tłumaczenie z języka angielskiego ukazało się pod tytułem *Baśnie braci Grimm* w Wydawnictwie Olesiejuk w 2007 i 2008 roku oraz w Wydawnictwie P. H. W. Fenix w 2011 roku, pod tytułem *Księga baśni braci Grimm*.

Dwanaście oficyn wydawniczych wprowadziło do swej oferty baśnie tylko raz, a w niektórych firmach jak w Zielonej Sowie, która opublikowała utwór w różnym układzie i pod różnymi tytułami aż 18 razy, stały się one nieodłącznym elementem polityki wydawniczej.

Tabela 4. Wydania zbiorów baśni braci Grimm w latach 1990-2013

Wydawnictwo	Ilość wydań	Tłumaczenie/opracowanie
Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza	4	Mirosław Siara, Emilia Bielecka, Marcei Tarnowski, Helena Kapeluś
Nasza Księgarnia	8	Stefania Wortman, Marcei Tarnowski, Bożena Truchanowska, Wiesław Majchrzak
Siedmioróg	5	Danuta Sadkowska, Irena Tuwim
WK	2	Marcei Tarnowski, Joanna Pietras
Świat Książki	3	/Emilia Bielecka, Marcei Tarnowski
Zielona Sowa	18	Małgorzata Czyżowska, Marcei Tarnowski, Marcin Malicki, Marzena Kwietniewska-Talarczyk
Klasyka	1	Rafał Dawidowicz
Agencja Wydawnicza Nałęcz	1	Irena Regina Świętochowska
Elżbieta Jarmołkiewicz	4	Emilia Bielecka, Marcei Tarnowski
Podsiedlik-Raniowski i Spółka	4	Anna Sójka
PWW	1	Edmund Jezierski, Zofia Antonina Kowerska
Bellona	2	Marta Chamów
RTW	1	Zofia Antonina Kowerska
Mediasat Poland	1	Małgorzata Czyżowska, Cecylia Niewiadomska
Publicat	2	Anna Sójka
Greg	1	Cecylia Niewiadomska, Patrycja Jabłońska
Edytor	1	-
Wydawnictwo Wilga	1	Liliana Fabisińska
Wydawnictwo Olesiejuk	5	Anna Wiśniewska, Zofia Antonina Kowerska
Alex Springer Polska	1	Marcei Tarnowski
Media Rodzina	3	Eliza Pieciul-Karmińska
Oficyna Wydawnicza Foka	1	Marcei Tarnowski, Joanna Pietras
Wydawnictwo Jedność	2	Zofia Pająk, Szymon Budzowski
Biały Kot	1	Sylwia Miłkowska
Wydawnictwo Skrzat	2	Łukasz Rudnicki
Fenix	4	Łukasz Jańczak
Welpol Adventure	1	-
Alfa	1	Emilia Bielecka, Marcei Tarnowski, Elżbieta Lubańska

Źródło: opracowanie własne.

Rozwój technologii w ostatnich latach sprawił, że na polskim rynku wydawniczym oprócz tradycyjnych wydawnictw papierowych zaczęły ukazywać się także audiobooki i e-booki. Audiobooki, zwane też książkami audio, to książki przeznaczone do słuchania. Poza odczytanymi przez lektora tekstami publikacji papierowych występują jeszcze słuchowiska. Baśnie braci Grimm w postaci audiobooka ukazały się w wydawnictwach Media Rodzina, MTJ oraz Audio Liber. E-book to książka, której treść zapisana jest w formie elektronicznej, przeznaczona do odczytania za pomocą odpowiedniego oprogramowania zainstalowanego w urządzeniu komputerowym. W takiej formie baśnie ukazały się w wydawnictwie Zielona Sowa oraz w wydawnictwie Znak.

Większość polskich przekładów baśni braci Grimm nie powinno być uznanych za tłumaczenia, a raczej za opracowanie lub adaptację. Głównym celem polskich przekładów było dostosowanie baśni do potrzeb polskiego odbiorcy. Aby to osiągnąć, stosowano określone strategie opracowujące tekst, takie jak pedagogizacja, puryfikacja, ulogicznienie tekstu, wprowadzenie swoiście rozumianej konwencji baśniowej oraz redukcja zakończeń, w których dochodziło do ukarania złych bohaterów²⁵. Przekładu baśni Grimmów podejmowało się w Polsce wielu tłumaczy, jednak dla większości przekładów trafniejszym określeniem jest adaptacja tekstu. Do ważniejszych osób opracowujących baśnie należy Cecylia Niewiadomska, która przygotowała pierwszy wydany w Polsce w 1895 roku zbiór 15 baśni. Innymi tłumaczami, których prace mniej lub bardziej odbiegały od oryginału byli Maria Raczyńska, Janina Colonna-Walewska, Edmund Jeziński, Karol Barzyk. Tłumaczeniem, które zasługuje na odnotowanie jest zbiór Ireny Tuwim, zawierający 84 baśnie. Ukazał się on w Warszawie w 1938 roku w oficynie J. Przeworskiego. Teksty przygotowane przez Irenę Tuwim stoją na pograniczu tłumaczenia i adaptacji, jednak wyróżniają się dużą kulturą literacką i poetyckimi formułami, charakteryzując się także polonizacją imion bohaterów i realiów życia²⁶. To tłumaczenie zostało wykorzystane przez wydawnictwo Siedmioróg w wydaniach z lat 1995, 1997 i 2000. Kolejnym ważnym przekładem jest tłumaczenie Marcelego Tarnowskiego. Poddał on obróbce 96 tekstów, łagodząc drastyczne sceny i dostosowując baśnie do potrzeb młodego odbiorcy²⁷. Po raz pierwszy jego tekst został wydany w Łodzi w księgarni Ludwika Fiszer w 1925 roku. Baśnie w wersji Tarnowskiego były wielokrotnie wznawiane. Publikowano je w wersji pierwotnej między innymi przez Naszą Księgarnię, a także w kompilacji z pracą innych tłumaczy, jak na

²⁵ E. Pieciul-Karmińska, *Polskie dzieje baśni braci Grimm*, „Przekładaniec” 2010, nr 22-23, s. 87.

²⁶ H. Kapełuś, dz. cyt., s. 402.

²⁷ B. Staniów, dz. cyt., s. 54.

przykład w wydaniach Ludowej Spółdzielni Wydawniczej, gdzie połączono je z tłumaczeniami Emilii Bieleckiej. Na tłumaczeniu Marcelego Tarnowskiego wychowało się kilka pokoleń młodych Polaków i ma ono już swe stałe miejsce w historii polskich przekładów i adaptacji baśni Grimmów. Tylko dwa przekłady wyborów baśni braci Grimm są pełnymi tłumaczeniami. Pierwsze z nich powstało w 1896 roku i zostało sporządzone przez folklorystkę Zofię Antoninę Kowerską. Pomysł wydania pełnego i nieprzerobionego zbioru baśni wyszedł od Jana Karłowicza, redaktora „Wisły” i znakomitego ludoznawcy. Tłumaczenie Kowerskiej ukazało się w „Bibliotece Wisły” jako tom 14 i 15, nosiło tytuł *Bajki domowe i dziecinne zebrane przez braci Grimm*. Zbiór ten doczekał się dobrych recenzji, podkreślano, że ma wielorakie znaczenie, gdyż może służyć jako książka dla dzieci, a także, że tworzy ciekawy zbiór dokumentów etnograficznych, który może służyć naukowcom. Przekład Kowerskiej jest wierny, znajdują się w nim pomysłowe odpowiedniki dla niemieckich nazw mitologicznych i ludowych. Udało się jej uniknąć sztucznego uludowienia, a także infantylności i umoralniania²⁸. Drugim pełnym i krytycznym tłumaczeniem jest dwutomowe wydanie z 2010 roku przygotowane przez Elizę Pieciul-Karmińską, opublikowane przez wydawnictwo Harbor Point Media Rodzina. Oparto je na oryginalnym wydaniu baśni z 1857 roku. Zawiera ono 200 kanonicznych tekstów²⁹. Tłumaczka oparła swoją pracę na postulatcie wierności wobec oryginału, nieuleganiu presji konwencji baśniowej obecnej w świadomości estetycznej polskiego czytelnika oraz nierealizowaniu jakichkolwiek celów wychowawczych. Jednocześnie starała się zachować tradycję, jak w przypadku imienia Kopciuszek, które utrwaliło się już świadomości odbiorców, chociaż niemieckie *Aschenputtel* ma głębsze znaczenie symboliczne. *Asche* – „popiół” w języku niemieckim jest symbolem czystości i żałoby³⁰. Tłumaczenie Elizy Pieciul-Karmińskiej zebrало doskonałe recenzje.

Publikacje dla dzieci posiadają swoje charakterystyczne cechy formalne, zaliczyć do nich można twardą oprawę, grubszy papier, większą czcionkę użytą w tekście oraz zwiększony format publikacji. Jednak najbardziej charakterystyczną cechą książek dla dzieci jest ilustracja oraz bogata szata graficzna. Wydania zbiorów baśni Grimm, które ukazały się w Polsce, dobrze wpisują się w przytoczone wyżej cechy książki dziecięcej. Na 135 zbiorów baśni tylko 6 z nich nie posiadało ilustracji. Polskie wydania ilustrowali polscy artyści, między innymi Elżbieta Murawska, Bożena Truchanowska i Wiesław Majchrzak, Ewa Salomon, Marek Szal, Zofia Szyszko-Bohuszówna. Sięgano także do prac artystów zagranicznych, na przykład

²⁸ D. Simonides, dz. cyt., s. 43.

²⁹ B. Staniów, dz. cyt., s. 59.

³⁰ E. Pieciul-Karmińska, dz. cyt., s. 91.

Adolfa Borna, Otto Ubbelohde, Viery Kardelisová. Formaty polskich publikacji są bardzo różne, najmniejszy to 16 centymetrów, a największy 35 centymetrów. Publikacje baśni braci Grimm, które ukazywały się w Polsce, skierowane są głównie do młodego czytelnika, jednak niektóre wydania przygotowane były z myślą także o dorosłych odbiorcach, jak na przykład wydanie LSW z 1982 roku czy wydawnictwa Media Rodzina z 2010 roku. Te edycje oprócz innej szaty graficznej charakteryzują się również naukową obudową – wstępem, posłowiem, notą od tłumacza.

PODSUMOWANIE

Baśnie zebrane przez Braci Grimmów są w Polsce pozycją bardzo popularną, sięgają po nią kolejne pokolenia czytelników. Powszechnie znane są postaci Czerwonego Kapturka, Królowy Śnieżki, Jasia i Małgosi. To właśnie dzięki niemieckim zbieraczom zagościły one na stałe w kulturze i literaturze światowej. Ze względu na swój ludowy charakter i ponadczasowe wartości, które są w nich przekazane, baśnie będą zapewne jeszcze długo ulubioną lekturą dzieci, a także dorosłych czytelników.

Od 1895 roku ukazało się w Polsce 135 różnych edycji baśni. Pozycja ta ukazała się w 43 wydawnictwach. Najczęściej publikowano *Baśnie* w Naszej Księgarni i Zielonej Sowie, w tych wydawnictwach ukazało się po siedemnaście wydań. Jednakże w wielu polskich wydawnictwach, pozycja ukazała się tylko raz. Popularność tego utworu wynika z jego ponadczasowego przesłania, wartości estetycznych i silnego zakorzenienia w kulturze. Na częstotliwość wydawania baśni wpływ miał także fakt, że są one lekturą szkolną oraz, że utwór ten nie podlega już autorskim prawom majątkowym. Polskie wydania baśni braci Grimm to w większości edycje skierowane do najmłodszych czytelników, co przejawia się w opracowaniu tekstów baśni, a także w specyficznych cechach wydawniczych tj. większy format i czcionka użyta w tekście i przede wszystkim bogata szata graficzna.

Na naszym rynku wydawniczym obok wydań baśni dostosowanych do potrzeb dzieci ukazały się także wydania, które zachowują pierwotny charakter dzieła braci Grimm, które w zamierzeniu nie było utworem skierowanym wyłącznie do dzieci. Taką edycję mają w swojej ofercie wydawnictwa Gebethner i Wolff oraz Media Rodzina. Dalsze badania nad recepcją wydawniczą dzieła Jakuba i Wilhelma Grimmów powinny skupić się na wydaniach pojedynczych baśni w Polsce, co pozwoliłoby ustalić, która spośród nich jest najpopularniejsza.